

Şuşadan yaza bilmək

Şuşada adını qayalara yazmaq oğlanlar arasında dəb idi. Uşaq vaxtı mən də yazmaq istəmişdim. Cıdır düzündə mismarla oyub adımın baş hərfini bir qayaya güclə həkk eləyə bilmişdim, arxası qaldı, anam çağırdı ki, gedirik, gəl...

***

Bir vaxt məndən müsahibə alan gənc xanım belə bir sual vermişdi: “Ruhlar şəhəri”nə səyahətiniz da-

vam edir?” Ağdamı nəzərdə tuturdu. Belə cavab vermişdim: “Davam” sözü bətimdə “bitirib, yenidən başlamaq” anlamını gözdirir. Bu mənada, dediyiniz ünvan-dakı mövcudluğum səyahət yox, qalib yaşamaqdı”.

“Bütün sevgilərin bir səsi var - pıçılı”. Müsahibənin başlığına bu cümləm çıxarılmışdı. O vaxt, Yurd sevgisindən danışdığımız o ilq yaz günündə hələ vətəni tərk edib getməmişdim...

Bunu niyə xatırladım?

O gün elə həmin müxbir xanım “Qobustan” toplusunda redaktorluğa başladığını yazdı, toplu üçün yazmağımı istədi. İşə bax! Özü də Şuşadan! Yazdı ki, Şuşa azad olunub, daha Şuşa haqda xəyallarla yox, gerçəkdə danışa bilərsiniz. Yaddaşınızdakı Şuşadan yazın, dedi.

Deyə bilmədim ki, nə qədər Xocalıya, Xankəndiyə əlimiz çatmır, Şuşaya Ağdamdan getmirik, azad olan torpaqlardan nigarənlərim var, əlim qələmə yatmır. Boyun qaçırmaq istəyirdim, alınmadı. Yazacam, dedim, söz verdim!

İndi qalmışam belə. Nə yazım? Necə izah edəydim ki, illər uzun Şuşanı işğaldə təsəvvür edə bilmədim. Ağdam hə, Ağdamı da, mənim bütün xatiratımı da onunla birlikdə işğal etmişdilər. Qubadlıda keçirdiyim şirin uşaqlıq xatirələrim də onun kimi əsarətdəydi bu illər uzununu. Yaddaşımın dərinliyində hələ də çağlayan Vəngin altındakı Kolatağ Turşsuyu da eləcə. Hər yan işğal olunmuşdu. Gəncliyimin Bakısı belə!

Şuşadan savayı...

Amma onu da bildirdim ki, “Çöl Qala”mdakı şuşalı rəssamı çoxu anlayıb, duymayıb... Bu yazımı oxuyan biləcək, biləcək ki, o rəssam üçün Şuşa heç vaxt işğal olunub bilməzdi... Hə, məndən “Qobustan” incəsənət toplusuna yazı istənirdi... Nə yazım, necə yazım axı!? Neçə vaxtdı, dinc durmuşdum yerimdə, mövzuya yaxın düşmüşdüm. Daha xatirələrlə yox, xəyallarla yaşayırdım. Azad edilən şəhərimdə gələcəyin xəyalını qururdum. Hər gecə ev tikirdim, təzə şəhər salırdım fikirlərimdə...

***

Kasıbın gözü hər yanda itiyini axtaran kimi, qərib də getdiyi yerlərdə Yurd nişanəsi gəzir. Az olmayıb bu otuz ildə dünyanın dörd bir tərəfində Qarabağı görməyim.

...Bir neçə ilin söhbətədi, uşaqlarla Vyanaya gəzməyə getmişdik. Hotele düşmədən maşını birbaşa Üzeyir Hacıbəylinin heykəli olan Dunay parkına sürmüşdüm.

Park çayın ortasındakı adada salınıb, Şuşanın “dom otdıx” dediyimiz İstirahət evinin bağçasına oxşayır. Elə

bu oxşarlıq fikrimi uzaq 1981-ci ilə apardı. Heykəlin torun-tozun silə-silə uşaqlara onlar yaşda olanda həmin bağda Üzeyir bəy haqda “Uzun ömrün akkordları” filminin çəkilişlərinə tamaşa etməyimdən söz açdım. Anandan tutmuş Qədir Rüstəmovacan xatırladım.

Yeri gəldi, qoy elə birini də sənə danışım, dostum oxucu! Demək, bir yay həmin İstirahət evində dincəlirdik. Şəhər yeməklərinin birində yeməxana divarına vurulan elanda oxuduq ki, Cıdır düzündə konsert olacaq. Böyüklərimizlə yığışib getdik. Simfonik orkestrin ilk kərə canlı-canlı Cıdır düzündə onda dinlədim - maestro Niyazinin dirijorluğuyla Üzeyir bəyin “Koroğlu” uvertürasını çalırıdılar.

Şuşanın İstirahət evi bir vaxtlar Bəhmən Mirzə Qacarın (Fətəli şahın nəvəsi, Abbas Mirzənin oğlu, Azərbaycan hakimi və taxt-tacın varisi) mülki olmuş böyük ərəzidə yerləşir. Bağ Qala divarlarına qədər uzanır. Hərdən Qala divarına çıxar, Qarabağın üfüqəncən uzanan genişliyinə tamaşa edərdim. İndi də hərdən gecələr yuxum eərşə çəkiləndə xəyalən o divara dırmaşır, quş kimi özümü o sonsuzluğa atıram,

uçuram, uçuram, beləcə yuxuya keçirəm.

Bənzərini Krimda görmüşəm, Cufut-Kalada. Dörd bir tərəfi sıldırım olan qədim qala-şəhərin darvazasına çıxmışdım. Dimdik durub, qollarımı yana açıb gözümlü yummuşdum. Kırımın yox, Qarabağın səmasında daydım onda. Qarovulçu düşürməseydi, Allah bilir nə qədər qalacaqdım orda.

...Nə vaxtsa heç ağılımın ucundan belə keçməzdi ki, Bethovenin "Ay işığı" sonatasını onun Vyanadakı evində dinləyəcəm! Həmin əsəri ilk dəfə Qreta çalanda eşitmişəm. Səkkiz, ya doqquz yaşındaydım. Qriqoryan Qreta Bakı ermənisiydi, Ağdam Musiqi Texnikumunda oxuyurdu. Evimizin birinci mərtəbəsində kirayə qalırdı. İllər uzununu hər səhər yuxudan onun, sonra başqa qızların çaldığı musiqilərlə oyanırdım.

İndi burda, Bethovenin ev-muzeyində həmin musiqini dinləyəndə huşum artıq Yer üzündən silinmiş bir şəhərin mən olan çağlarına getdi. Heç nə eşitmirdim, Bethovenin özü kimi kar idim. Eşitmirdim, amma onun musiqisini dumanın, tüstünün yerdən qalxan halı kimi görür, yağış isladan torpağın ötri kimi qoxuya bilirdim...

Muzeyin pilləkənləriylə düşəndə Bülbülün Şuşadakı ev-muzeyini xatırlamışdım. Uşaqlara yamyaşıl baxçanın içində o kürsülü, sürahlı evdən danışmışdım. Ordan ən çox yadımda qalan eksponat ona İtaliyada verilən orden idi. Deyirdilər ki, bu ordeni taxan paradda generaldan da qabaqda gedə bilər. O vaxt elə fəxr eləmişdim ki, Bülbüllə.

...Uşaqlar balaca olanda birlikdə səfərə çıxmaqdan, onlara vətən söhbətləri eləməkdən xoşum gəlirdi. Elə indi də hərdən belə səfərlərimiz, söhbətlərimiz olur. Bir gün qədim yazılı daşların qorunduğu Björketorpssten milli parkına getmişdik. Qobustanı görmüşdülər deyər buradakı run yazılarına maraqla baxır, müqayisə edirdilər. Söhbətdən uzaqlaşmadan deyim ki, İsveçdə 3500-dən çox yazılı daş abidə var. Vikinqlərdən qalan bu abidələrin ən qədimi VI-VII əsrlərə aid edilir.

Həmin gün onlara bir vaxtlar Şuşada qayalara ad yazmağın dəb olmasından danışdım. Adımı yarımçıq yazmağımdan söz açdım. "Bax, tariximizi də belə yazmışıq - yarımçıq! Siz görək bizim səhvlərimizi təkrarlamayasınız", demişdim.

...Koronavirus ucbatından uzaq ölkələrə səfər alınmadı deyər, bu yay xanımı da götürüb İsveçin Qotland adasına getdim. Yeriniz məlum, adanın bu başından o başınacan yaxşıca gözdük. Məşhur Lummelunda mağarasına girəndə Şuşadakı Xan mağarasını xatırladım. Öyrəndim ki, Şuşa Pedaqoji İnstitutunu bitirsə də, xanımın bundan xəbəri yoxdu. Bilirəm, İbrahimxəlil xanın mağarasını çoxunuz görməmişsiniz. Ona danışdığımı, sizə də deyim.

Xan mağarası Cıdır düzündən üzəşəği baxanda nəhəng Daşaltı dərəsinin o üzündə sıldırım qayalar arasında kiçik qara dəlik kimi görünür. Uzaqdan balacalıqına baxmayın, hündürdü, at belində içəri keçəcək qədər hündür. Deyilənlərə görə, Qacar Şuşanı tutanda İbrahimxəlil xan burada gizlənibmiş.

Adamda, özü də mənim kimi xəyalpərəstdə arzular bitib-tükənməz! Lummelunda mağarasından çıxanda ürəyimdə bir istək yarandı - Şuşadakı Xan mağarasına, bir də Azıx mağarasına getmək istəyi.

+++

Şuşanın məşhur bir şekli var. Qala divarı, Gəncə qa-

pısı olan şekli deyirəm, hamınız görmüşünüz. Amma əminəm, böyük əksəriyyətiniz qala divarının o üzündə olmamısınız, ordan üzü bəri açılan füsunkar mənərəyə baxmamısınız. Qoyun, ordan da danışım sizə.

Ala qapıdan içəridə restoran vardı. 1983-cü ilin yanında dostları atamın sağalib xəstəxanadan çıxması münasibətilə məclis qurmuşdular. Masanın mən oturan küncündən baxanda Gəncə qapısından üzəşəği Qarabağın yamyaşıl dərələri, təpələri, bir də sonsuz üfüq görünürdü. Hafiz əminin yanında oturmuşdum. Hafiz Sədrzadə Qarabağın zil və yanıqlı səsiylə seçilən xanəndələrinə idi. Şuşalı məşhur müctəhid Məhəmməd ağa Mürrşidzadənin oğludu. Həm qohumluğu, həm də atamla dostluğuna görə onu tez-tez görürdüm, xüsusi bir bağlılığım vardı. Qohum toyları onsuz çalınmazdı.

O gün atamgilin məclisi uzun çəkdi. Böyüklərin söhbəti uşaqlara maraqlı gəlməz deyirlər, mənə də elə deyildi, özümü kişilərin sırasında görür, söhbətlərini dənliyimə yığırıdım.

Gün əyilirdi, Gəncə qapısından o üzə təsvirə gəlməz mənərə açılmışdı. Ayrı vaxt yüz dil töksən, oxumayan Hafiz əmi özü başladı. Deməsələr, bilməzdim, oxuduğunun "Zəminxarə" olduğunu.

Yaddaşımın ən məhrəm Şuşa hücrələrindən danışım sizə - ilahi səsle möhtəşəm mənərənin təmas nöqtəsinə göstərmək istəyirəm.

Oxudu, bitirdi. Bizim məclis hələ sükut içindəyken başqa masalardan alqış səsləri qala divarlarında əks-səda verdi.

Sonralar Ağdamın, Şuşanın minarələrindən azanı onun səsiylə verirdilər. Mən azanı Kazanda, Sarayevoda, İstanbulda, Maldivdə, Səmərqənddə, bizim Sovetskide, canım sizə desin, Kırım Baxçasarayında, Misir Hurqadasında, nə bilim, neçə yerdə eşitmişəm. Hafiz Sədrzadənin azanı qədər mənə xoş gələni olmayıb. Yutubda "Qarabağ azanı" yazıb siz də dinləyin, görün düzümü deyirəm!

+++

Səhərdən elə ordan-burdan danışırım, başım qa-

rışdı, axı mən yazı söz vermmişəm.

"Uşaqlığım Şuşada keçib. Qərribə səhər idi. Döşəmə küçələr, əyri döngələr, enişli-yoxuşlu yollar, reşotkalı pəncərələr, sürahlı balkonlar, şüşəbəndlər, zəhmli qədim evlər, dəmir toxmaqlı ağır taxta darvazalar, məhləbəşi bulaqlar, kəklikotu ətirli bağlar, çobanaldadan yay yağışları... Adı, tarixi, iqlimi adamların xarakterinə təsir eləmişdi. Cibində pulu olmayan da özünü bəy kimi aparırdı. Amma hər adam duymazdı ki, bu qürurlu insanların sinəsində necə kövrək qəlb döyünür. Yayda ölkənin hər yanından adamlar axışırdı Şuşaya. Bəzən gələnlərin sayı yerlilərdən üç-dörd dəfə çox olurdu. Onda şuşalılar başını elə dik tutub gəzərdi ki, elə bilərdin hər biri bir dağın sahibidi. Amma elə ki yayın sonunda gələnlər qayıdıb gedirdi, şəhər ziyarətçiləri dağılışan yas evinə dönürdü. Şəhər də, adamları da sükata qərq olurdu. Payız yağışları isə bu ovqatın nisgini daha da artırırdu. Yarpaqlar saralır, şəhərin başını duman-çən alırdı. Adamlar növbəti yayın şux büsatını həsrətlə gözləyirdilər".

Yox, alınmır! Gərək bağışlayasız məni. Yazmaqla olmur, Şuşa yazmaqla təsvirə gəlir. Şuşanı yaşamaq lazımdı.

Şuşanı yaşamaq: Gecəsində ulduzlarla yatıb, sabahında günəşlə oyanmaqdı; Dumanın dərədən qalxıb göy üzünə sürünməyinə tamaşa eləməkdi; Buludun günəşi görcək yağışını bir anda yağdırıb qaçmasına sevinməkdi; Dünyanın ən möhtəşəm simfoniyasını - yağış damllarının çadır alağının damında çaldığı musiqini dinləməkdi...

+++

Yaza bilmədim, amma yaşadım. Bu, elə o müsahibədəki sualda olan "səyahətin davam" yox, cavabdakı "qalıb yaşamaq" idi...

Səbrim boyumdan uzundur! Gedəcəm Şuşaya! Uşaq vaxtı yarımçıq qoyduğum adı qayaya həkk eləməyə gedəcəm.

Əsl Şuşa yazısı bax, o, olacaq.

Avqust 2021